ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARINI O’TISHDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Turdiyeva Gulbahor Taxirovna
NVPPM Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va tillarni
o’qitish metodikasi kafedrasi o’qituvchisi
Email: turdievagulbahor46@gmail.com
https://orcid.org/0009-0009-6811-6775

DOI: ***https://doi.org/10.5281/zenodo.24414835***

Annotatsiya. *Maqolada ona tili va adabiyot darslarida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishning imkoniyatlari, xavflari va pedagogik shartlari tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt o’qituvchining o’rnini bosuvchi emas, balki uning metodik imkoniyatlarini kengaytiruvchi yordamchi vosita sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda individual ta’lim, matn tahlili, yozma nutqni rivojlantirish va baholash jarayonlarida sun’iy intellektning o’rni ko’rib chiqiladi. Shuningdek, o’zbek tiliga xos lisoniy resurslarning yetarli emasligi, akademik halollik va tanqidiy fikrlash bilan bog’liq muammolar muhokama qilinadi.*

Kalit so’zlar*: sun’iy intellekt, ona tili, adabiyot, raqamli ta’lim, individual ta’lim, matn tahlili, akademik halollik, tanqidiy fikrlash.*

KIRISH

Sun’iy intellekt texnologiyalari so’nggi yillarda ta’lim tizimiga misli ko’rilmagan tezlikda kirib keldi. Pew Research markazining 2025-yilda o’tkazgan so’roviga ko’ra, AQShdagi 13–17 yoshli o’smirlarning 64 foizi sun’iy intellekt chatbotlaridan foydalanadi, ularning qariyb uchdan biri esa bunday vositalarga har kuni murojaat qiladi. Bu jarayon O’zbekistonni ham chetlab o’tmadi. Mamlakatimizda 2024-yilda “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi” qabul qilinib, ta’lim ushbu texnologiyalarni joriy etishning ustuvor sohalaridan biri sifatida belgilandi. Shu sababli ona tili va adabiyot o’qituvchisi oldida yangi savol turibdi: talabalar allaqachon foydalanayotgan vositani darsdan tashqarida qoldirish kerakmi yoki uni ongli ravishda ta’lim jarayoniga olib kirish lozimmi? Til va adabiyot fanlari sun’iy intellekt bilan eng bevosita aloqada bo’lgan sohalardir. Zamonaviy til modellari aynan matn bilan ishlaydi: matn yaratadi, tahrirlaydi, tahlil qiladi va tarjima qiladi. Bu holat bir tomondan katta imkoniyat yaratsa, ikkinchi tomondan talabaning mustaqil fikrlash va yozish ko’nikmalariga jiddiy xavf tug’diradi. Mazkur maqolada ana shu ikki tomonni muvozanatli baholash va sun’iy intellektdan pedagogik jihatdan asosli foydalanish yo’llarini ko’rsatish maqsad qilingan.

Sun’iy intellektning ta’limdagi o’rni haqidagi ilmiy qarashlar keyingi o’n yilda sezilarli darajada rivojlandi. R. Lakin va hammualliflarning “Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education” asarida sun’iy intellekt har bir o’quvchiga moslashtirilgan individual ta’lim yo’lini yaratish vositasi sifatida ko’rib chiqilgan. U. Xolms, M. Byalik va CH. Fadelning “Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning” kitobida esa texnologiya imkoniyatlari bilan birga uning axloqiy va pedagogik chegaralari ham tahlil qilingan.

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

Generativ til modellari paydo bo’lgach, E. Kasnechi va hammualliflar “ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education” maqolasida bu vositalarning ta’limdagi istiqbollarini va xavflarini tizimli ko’rsatib berdi. YUNESKO tomonidan 2023-yilda nashr etilgan “Guidance for Generative AI in Education and Research” qo’llanmasida esa inson markazidagi yondashuv asosiy tamoyil sifatida ilgari surilib, sinf mashg’ulotlarida bunday vositalardan foydalanish uchun eng kam yosh chegarasini 13 yosh deb belgilash tavsiya etilgan. Ona tili darslarida sun’iy intellektning eng istiqbolli yo’nalishi individual mashq tizimini yaratishdir. An’anaviy darsda o’qituvchi o’ttiz nafar talabaning har biriga alohida topshiriq tayyorlashga ulgurmaydi. Sun’iy intellekt esa talabaning xatolar tabiatiga qarab, masalan, qo’shimchalar imlosi yoki qo’shma so’zlarning yozilishi bo’yicha unga mos mashqlar tuzib berishi mumkin. Bunda o’qituvchining vazifasi o’zgaradi: u mashqlarni yaratuvchidan ularning sifatini nazorat qiluvchi va ta’lim yo’nalishini belgilovchi mutaxassisga aylanadi.

Yozma nutqni rivojlantirishda sun’iy intellektdan foydalanishning eng samarali usuli uni muallif emas, balki muharrir sifatida qo’llashdir. Talaba avval o’z matnini mustaqil yozadi, so’ngra sun’iy intellekt taklif qilgan tahrirni tanqidiy baholaydi. U har bir o’zgartirishni qabul qilish yoki rad etishini asoslab berishi lozim. Bunday topshiriq talabani passiv iste’molchidan faol tahlilchiga aylantiradi. Talaba nima uchun bu yerda vergul kerakligini, nega bu so’z boshqasidan ko’ra aniqroq ekanini o’zi tushuntiradi va shu orqali til me’yorlarini anglangan holda o’zlashtiradi.

Adabiyot darslarida sun’iy intellekt badiiy matnni chuqurroq anglash uchun vosita bo’lishi mumkin. Masalan, talabalar sun’iy intellektdan Abdulla Qodiriyning “O’tkan kunlar” romani qahramoni Otabek obrazini tavsiflashni so’raydi, so’ngra olingan javobni asar matni bilan solishtirib, undagi umumiy, yuzaki yoki noto’g’ri fikrlarni aniqlaydi. Bunday mashg’ulot ikki vazifani hal qiladi. Birinchidan, talaba asar matniga qaytib, dalil izlashga majbur bo’ladi. Ikkinchidan, u sun’iy intellekt javoblarining ishonchliligini tanqidiy baholashni o’rganadi. Ijodiy topshiriqlarda ham sun’iy intellekt foydali bo’lishi mumkin: talaba biror she’rning bir necha talqinini yaratib, ularni muallif uslubi bilan qiyoslaydi va badiiy ifodaning o’ziga xosligini his qiladi.

Baholash jarayonida sun’iy intellekt o’qituvchining vaqtini tejashga xizmat qiladi. U yozma ishlardagi takrorlanuvchi imlo xatolarini aniqlash, guruh bo’yicha eng ko’p uchragan xato turlarini umumlashtirish va dastlabki fikr-mulohazani shakllantirishda yordam berishi mumkin. Biroq yakuniy baho va mazmun bo’yicha xulosa doimo o’qituvchining zimmasida qolishi shart, chunki matnning badiiy-uslubiy qiymatini baholash insoniy tajriba va did talab qiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellektdan foydalanish jiddiy muammolar bilan ham bog’liq. Eng avvalo, o’zbek tili zamonaviy til modellari uchun nisbatan kam resursli til hisoblanadi. Ingliz yoki rus tillariga qaraganda o’zbek tilidagi raqamli matnlar hajmi kichik bo’lgani sababli, bu vositalar o’zbek tilida imlo, grammatika va uslub xatolariga ko’proq yo’l qo’yadi, ba’zan lotin va kirill yozuvlarini aralashtirib yuboradi. Shuning uchun sun’iy intellekt taklif qilgan har qanday matnni o’zbek tilining amaldagi imlo qoidalari asosida tekshirish talab etiladi. Ikkinchi muammo akademik halollik bilan bog’liq. Talaba tayyor matnni o’z nomidan topshirsa, yozish ko’nikmasi shakllanmay qoladi. Bu muammoni faqat taqiqlash orqali hal qilib bo’lmaydi. Topshiriqlarni jarayonga yo’naltirilgan tarzda qurish, ya’ni qoralama, tahrir

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

bosqichlari va og’zaki himoyani talab qilish samaraliroq yo’ldir. Uchinchi muammo kognitiv dangasalik xavfidir. Har qanday savolga tayyor javob olish odati mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko’nikmalarini susaytirishi mumkin.

Bu muammolarni hisobga olgan holda, ona tili va adabiyot darslarida sun’iy intellektdan foydalanish bir necha pedagogik shartga asoslanishi lozim. Sun’iy intellekt talabaning fikrlash jarayonini almashtirmasligi, balki uni rag’batlantirishi kerak. Topshiriqlar talabadan javobni emas, balki javobni tahlil qilishni talab qilishi lozim. O’qituvchi esa sun’iy intellektdan foydalanish qoidalarini oldindan aniq belgilab, talabalar bilan birgalikda muhokama qilishi zarur. Bundan tashqari, o’qituvchilarning o’zlari ham bu vositalar bilan ishlash ko’nikmasiga ega bo’lishi uchun malaka oshirish dasturlariga tegishli modullarni kiritish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Sun’iy intellekt ona tili va adabiyot o’qitishda yangi imkoniyatlar ochmoqda. U individual mashqlar yaratish, yozma nutqni tahrirlash, badiiy matnni tanqidiy tahlil qilish va baholash jarayonini yengillashtirishda samarali yordamchi bo’la oladi. Ammo bu imkoniyatlar faqat ongli pedagogik yondashuv sharoitida ro’yobga chiqadi. O’zbek tilining kam resursli ekanligi, akademik halollik va mustaqil fikrlash bilan bog’liq xavflar o’qituvchidan alohida ehtiyotkorlikni talab qiladi. Sun’iy intellekt o’qituvchining o’rnini bosmaydi, balki uning rolini yangi mazmun bilan boyitadi: o’qituvchi bilim manbaidan talabaning tanqidiy fikrlashini yo’naltiruvchi murabbiyga aylanadi. Kelgusida o’zbek tiliga moslashtirilgan ta’limiy sun’iy intellekt vositalarini yaratish va ularning samaradorligini tajriba-sinov orqali o’rganish dolzarb ilmiy vazifa bo’lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.

2. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

3. Kasneci E. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – 102274.

4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

5. Pew Research Center. Teens, Social Media and AI Chatbots 2025. – Washington, DC, 2025.

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz